

O SUFIXO NÚMERO-PERSOAL DA P5 EN GALEGO: O RETROCESO MODERNO DA SOLUCIÓN CANTÁS

RAMÓN MARIÑO PAZ

Universidade de Santiago

Xa desde a primeira metade do século XV o portugués común eliminou o *-d-* intervocálico neste sufixo dando paso ós modernos *cantais*, *comereis*, etc.¹. Pola mesma época empezou a experimentala mesma perda o castelán², que, coma o portugués, acabou consagrando este trazo como propio da variedade estándar. Pola súa parte, o galego coñeceu tamén esta caída³, pero non chegou a xeneralizala, de tal ma-

¹ Así o indican, por exemplo, J. J. Nunes, *Compêndio de gramática histórica portuguesa (Fonética e morfologia)*, 9ª ed., Lisboa, Clássica Editora, 1989, p. 280; E. B. Williams, *Do latim ao português*, 3ª ed., Rio de Janeiro, Tempo Brasileiro, 1975, pp. 176-177; P. Teyssier, *História da Língua Portuguesa*, 3ª ed., Lisboa, Livraria Sá da Costa Editora, 1987, p. 44; e C. de Azevedo Maia, *História do Galego-Português. Estado linguístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)*, Coimbra, Instituto Nacional de Investigação Científica, 1986, pp. 735-737. Dialectalmente téñense rexistrado na actualidade algúns restos do SNP *-des* (ou *-de* no imperativo) en falares fronteirizos coma os de Trás-os-Montes e Sabugal; cf. M. J. de Moura Santos, "Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes", en *Revista Portuguesa de Filologia*, vols. XII (t. 2), XIII e XIV (1967), p. 230, e C. de Azevedo Maia, *Os falares fronteiriços do concelho de Sabugal e da vizinha região de Xalma e Alamedilla*, Suplemento IV da *Revista Portuguesa de Filologia*, Coimbra, 1977, p. 228.

² Cf. R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, 17ª ed., Madrid, Espasa-Calpe, 1982, p. 278. Actualmente o mirandés e o rionorés conservan o *-d-* nas formas esdrúxulas (*temiedes*, *tiñades*, etc.), pero elimínanos nas graves (*faceis*, *temeis*, etc.). En puntos do leonés occidental consérvase o *-d-* en tódolos casos. Sobre estes aspectos cf. A. Zamora Vicente, *Dialectología española*, 2ª ed., Madrid, Gredos, 1967, pp. 176-177.

³ Con todo, en Galicia o fenómeno puido ser algo máis serodio ca en Portugal. C. de Azevedo Maia, *História do Galego-Português...*, pp. 735 e 738, non documenta os primeiros casos de perda do *-d-* en documentos galegos ata 1499 e 1500. A eses anos remiten, respectivamente, un escrito da Peroxa e outro de Ribadavia onde se le *abeis*, *aveys*, *estaes*, *provereys*, *sereys*, *tomareys*. No da Peroxa aparece tamén *avedes*, e no de Ribadavia, amais de bastantes formas co *-d-* mantido, detéctanse unha con perda e crase vocálica: *trages*. De tódolos xeitos, non quero deixar de anotar aquí que recentemente o profesor Lorenzo Vázquez me comunicou que formas con caída do *-d-* e crase vocálica se

neira que a actual solución común e normativa é *-des*. No territorio galego-falante de hoxe en día as formas sen *-d-* só se rexistran de maneira compacta no galego oriental, en falas do Baixo Miño e mais na área fisterrá norte, se ben tamén se escoitan nalgúns outros puntos illados en boca de xente maior⁴. Sen embargo, deberon de ser bastante comúns durante os séculos escuros e aínda ata ben máis tarde, pois aparecen de contino nos textos da época "de silencio" (sécs. XVI, XVII e XVIII) e do Prerrexurdimento (primeiras décadas do XIX), anque case sempre mesturadas cos resultados que preservan o *-d-*⁵. Vexamos.

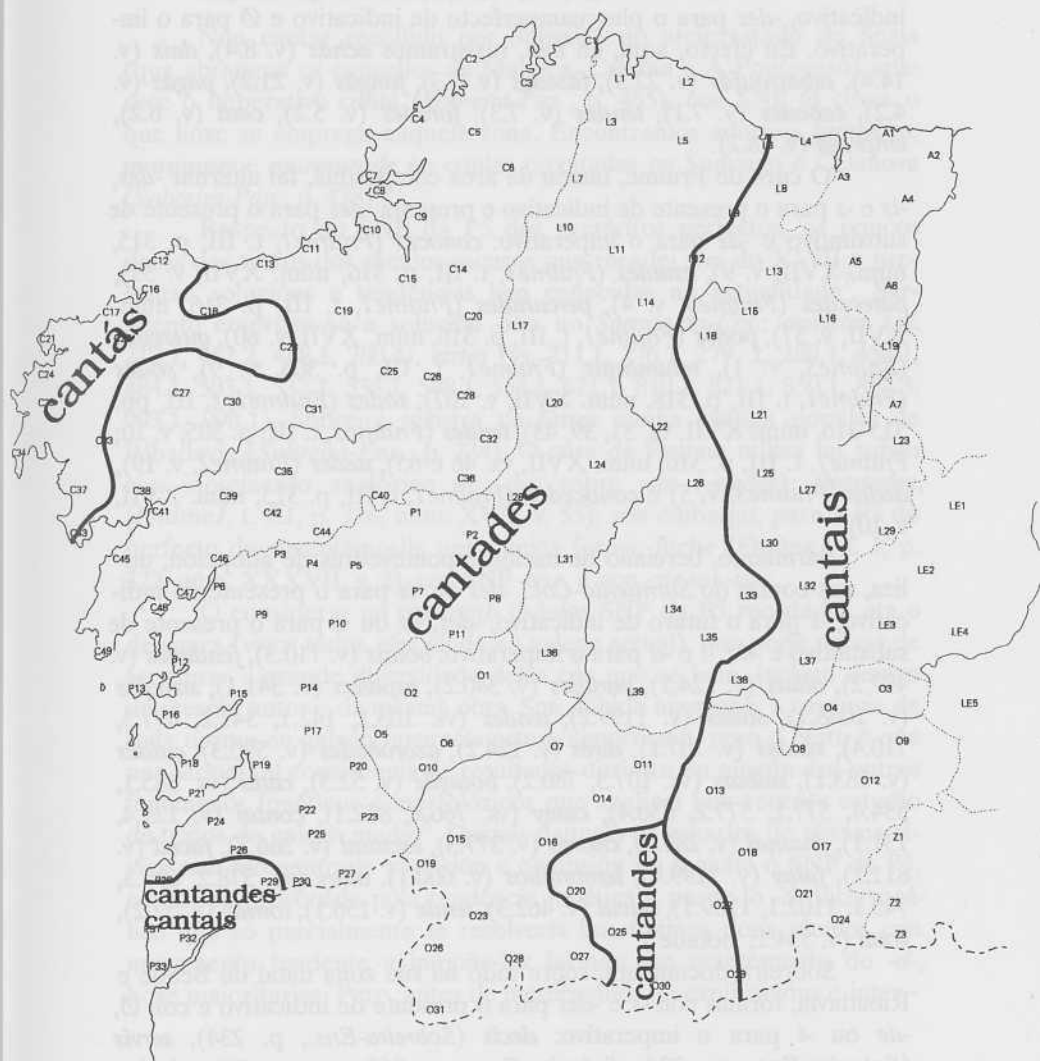
Nas súas décimas ó Apóstolo Santiago de arredor de 1617 Martín Torrado, un rianxeiro afincado na área de Compostela, emprega o SNP⁶ *-s* para a P5 do presente de indicativo. En *Torrado*, efectivamente, lemos *bastas* (v. 16), *casás* (v. 29), *das* (v. 30), *faces* (v. 24), *podés* (v. 21). En tres poemas ourensáns de principios do século XVIII encontramos SNP *-i* para o imperativo e *-des* para o presente de indicativo: *alegraivos* (P. Feijoo, v. 31), *quedaybos* (Noguerol, v. 56), *ofreceille* (P. Feijoo, v. 35), *tendes* (P. Feijoo, v. 32) e *vedes* (A. Feijoo, v. 1). Téñase en conta que os imperativos terminados en *-i* son hoxe moi comúns en boa parte da provincia de Ourense.

encontran xa en documentos do mosteiro de Montederramo (Ourense) lidos por el e anteriores no tempo ós sinalados pola profesora Maia.

⁴ Cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía da lingua galega*, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 1990, p. 89, mapa 34, e p. 90. Entre outros mapas do *ALGa* (Instituto da Lingua Galega, *Atlas Lingüístico Galego*, A Coruña, Fundación "Pedro Barrié de La Maza, Conde de Fenosa", 1990, vols. I.1 e I.2, Morfoloxía Verbal), vol. I.1, pódense consulta-los números 2, 26, 46, 69, 140 e 156, das pp. 48-49, 92-93, 120-121, 156-157, 260-261 e 290-291, respectivamente. Para tódolos datos de dialectoloxía actual que emprego na seguinte exposición remítome a estas fontes. Consúltese tamén o mapa número 1 do presente traballo. Tanto este mapa número 1 coma o número 2 foron feitos por Xulio César Sousa Rodríguez, que traballa na sección de cartografía do Instituto da Lingua Galega; os datos e mailo material utilizados para os facer pertencen ó Instituto da Lingua Galega.

⁵ E. X. González Seoane, "Ideas sobre a fragmentación dialectal do galego no século XIX", en M. Breá e F. Fernández Rei (coords.), *Homenaxe ó Profesor Constantino García*, Departamento de Filoloxía Galega, Universidade de Santiago, 1991, vol. II, p. 63, sinala que o feito de que a solución *cantás* ocupe un lugar privilexiado nas gramáticas da segunda metade do século XIX non quere dicir necesariamente que daquela tiñan unha extensión territorial meirande cá actual, pois é posible que aqueles gramáticos non fixeran outra cousa máis que recoller nos seus traballos unha forma entón moi difundida no galego literario. Paréceme que esta precaución é conveniente, pero non creo que esta dúbida se poida trasladar ós textos do Prerrexurdimento e anteriores ó século XIX ós que me refiro, pois en boa medida escribíronse en total ou case total ausencia de tradición literaria coñecida.

⁶ De aquí en diante emprego sempre as siglas SNP co valor de 'sufixo número-personal'; por P5 deberase entender 'quinta persoa' ou, o que é o mesmo, 'segunda persoa de plural'.

Mapa nº 1. SNP da P5 do presente de indicativo do verbo CANTAR

No seu romance en galego ó cura de Fruíme (ca. 1775) María Francisca de Isla, de Santiago, emprega *-des*, *-is* e *-s* para o presente de indicativo, *-des* para o pluscuamperfecto de indicativo e \emptyset para o imperativo. En efecto, aquí, en *Isla*, rexistramos *achás* (v. 8.4), *dais* (v. 14.4), *esbarroufás* (v. 22.3), *fazedes* (v. 6.3), *fungás* (v. 21.2), *pagàs* (v. 4.2), *sabedes* (v. 7.1), *tendes* (v. 7.3), *forades* (v. 5.2), *catá* (v. 6.2), *empregá* (v. 18.2).

O cura de Fruíme, tamén da área compostelá, fai alternar *-des*, *-is* e *-s* para o presente de indicativo e presenta *-des* para o presente de subxuntivo e *-de* para o imperativo: *conocès* (*Fruíme1*, t. III, p. 315, núm. XVII, v. 9), *estades* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 59), *parecedes* (*Fruíme3*, v. 4), *percurades* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 57), *podès* (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 60), *queredes* (*Fruíme3*, v. 1), *relumbrais* (*Fruíme1*, t. III, p. 305, v. 9), *sodes* (*Fruíme1*, t. III, p. 318, núm. XVII, v. 107), *sòdes* (*Fruíme1*, t. III, pp. 315-316, núm. XVII, vs. 31, 39, 43), *tendes* (*Fruíme1*, t. III, p. 305, v. 10; *Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, vs. 46 e 65), *uedes* (*Fruíme2*, v. 19), *dedes* (*Fruíme3*, v. 5) e *conocedéa* (*Fruíme1*, t. III, p. 315, núm. XVII, v. 10).

Sarmiento, berciano de nación e pontevedrés de adopción, utiliza, nas coplas do *Sarmiento-Col.*, *-des* ou *-is* para o presente de indicativo, *-s* para o futuro de indicativo, *-des*, *-is* ou *-s* para o presente de subxuntivo e *-de*, *-i* e *-d* para o imperativo: *botais* (v. 710.3), *fenededes* (v. 497.2), *ollais* (v. 124.1), *partides* (v. 340.2), *rapades* (v. 341.1), *savedes* (v. 1048.1), *sodes* (v. 1199.2), *tendes* (vs. 103.1, 142.1, 341.2, 497.3, 710.4), *vindes* (v. 107.1), *dirês* (v. 124.2), *azoroñedes* (v. 590.3), *cuidês* (v. 183.1), *saibais* (vs. 107.3, 780.2), *botaylle* (v. 52.3), *catái* (vs. 385.1, 534.4, 577.1, 577.2, 636.4), *catay* (vs. 766.1, 882.1), *contai* (v. 129.4, 131.1), *chamai* (v. 285.4), *choray* (v. 377.3), *escuitai* (v. 266.3), *faced* (v. 811.1), *falay* (v. 1199.4), *lembraibos* (v. 600.1), *ollay* (vs. 578.2, 636.3, 745.1, 1102.1, 1169.1), *ouvid* (v. 462.3), *tende* (v. 156.1), *tomay* (v. 52.2), *votai* (v. 534.1; 'botade').

Sobreira documenta, sobre todo na súa zona natal de Beade e Ribadavia, formas con *-s* e *-des* para o presente de indicativo e con \emptyset , *-de* ou *-i* para o imperativo: *decís* (*Sobreira-Ens.*, p. 234), *servís* (*Sobreira-Ens.*, p. 234; *Sobreira-Ens.*, p. 262, cantar 28), *tèndes* (*Sobreira-Ens.*, p. 234), *tende la* (*Sobreira-Ens.*, p. 267, refrán 96), *achegay* (*Sobreira-Pap.*, p. 56), *anday* (*Sobreira-Pap.*, p. 191, s.v. ANDAR -11ª entrada-), *estayvos* (*Sobreira-Pap.*, p. 110, s.v. AGORA -4ª entrada-). Véxase tamén o escrito nas seguintes dúas papeletas:

"ACABÂ. Loc. fam. V. *Acabade, acabade, acabay*".

"ACABÂDE. Loc. fam. que vale lo mesmo que determinaos, resolveos, despachad" (*Sobreira-Pap.*, p. 43, s.v.).

Nun cantar recollido por Sobreira no arciprestado de Seia (que abrangue os concellos de Malpica, Cabana e A Ponteceso) aparece o imperativo *contá* (*Sobreira-Pap.*, p. 465), con SNP Ø coma o que hoxe se emprega naquela zona. Encontramos ademais *fartaybos*, *murmuray* e *murmurade* en coplas escoitadas en Santiago e Celanova (*Sobreira-Pap.*, p. 478).

Respecto do SNP da P5 dos pretéritos perfectos, os poucos datos dos textos dos séculos escuros que recadei son do XVIII e presentan solucións e tendencias ben coñecidas na actualidade⁷. Sarmiento emprega só a solución *-stes* no *Sarmiento-Col.*: *ouvistes* (vs. 212.1, 462.2, 488.1, 780.4), *vistes* (vs. 211.1, 276.1, 279. 1, 280.1, 450.1, 484.1, 503.1, 532.1, 538.1, 548.1, 554.1, 621.1, 810.1, 821.1, 850.1, 852.3, 993.1, 998.1). Sobreira rexistra un *fôstes* nunha cántiga popular de Ribadavia (*Sobreira-Ens.*, p. 234). O cura de Fruíme utiliza un sufixo con incremento analóxico de *-des* sobre *-ste* (*-stedes*): *tivstedes*, (*Fruíme1*, t. III, p. 316, núm. XVII, v. 55); sen embargo, para a P2 do perfecto documentámoslle unha única forma, *fuche* (*Fruíme1*, t. I, p. 322, núm. XXXVII, v. 2), con SNP *-che*, e non *-ste* ou *-stes*.

Ó considerar en conxunto tódolos SNP da P5 recadados ata o de agora (vivos todos eles aínda no galego actual), non pode deixar de asombrar a grande diversidade deles coa que se bate, incluso dentro do mesmo autor e da mesma obra. Sen dúbida ningunha, a carencia de toda norma en galego favorecería este polimorfismo, pero o certo é que non atopei tal convivencia de resultados distintos en ningún dos outros fenómenos fonéticos e morfolóxicos que analicei nun recente estudio de textos do galego medio⁸. Quizais daquela os usuarios do sistema vivían nun momento de ebulición e confusión no tocante ó SNP da P5, confusión provocada pola tendencia fonética a perde-lo *-d-* intervocálico que só parcialmente se resolvería nos últimos dous séculos cun movemento tendente a impoñe-las formas con mantemento do *-d-*, hoxe maioritarias. Pero, antes de metérmonos en explicacións e inter-

⁷ Para os resultados actuais e a súa distribución xeográfica cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía...*, p. 90 e p. 91, mapa 35. Pódese consultar tamén o *ALGa*, vol. I, 1, pp. 64-65, 136-137 e 272-273, mapas 10, 57 e 146, respectivamente.

⁸ Cf. R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico, fonético e morfolóxico de textos do Prerrexurdimento galego (1805-1837)*, Tese de doutoramento (inédita), Universidade de Santiago de Compostela, 1991.

pretacións, busquemos aínda os datos dos textos do Prerrexurdimento e outros máis. Con eles na man será posible razoarmos sobre bases máis sólidas.

A seguir vou expoñer, distribuídas por modos e tempos, as formas verbais da P5 rexistradas en diversos textos galegos das primeiras décadas do século XIX. Como xa indiquei na nota 5, coído que estes documentos, ó estaren redactados en xeral en ausencia de calquera tradición literaria coñecida, poden reflectir-lo uso popular da época máis fielmente ca aqueloutros escritos xa en pleno Rexurdimento, cando os préstamos intertextuais comezan a ser xa máis posibles e frecuentes. Vexamos, pois, cales son as formas recollidas nos devanditos textos do primeiro XIX⁹:

I. INDICATIVO:

I.1. *Presente*:

I.1.1. *-des*: *acabades* (Picaños1, l. 165), *agardades* (Quintana, l. 73), *amades* (Romance, l. 100), *atades* (Burón1, l. 67), *colledes* (Bért. e Ming., l. 42), *decides* (Cacheiras; cinco veces), *deixádes* (Adro, ls. 57, 221), *dexádesme* (Adro, l. 197), *descedes* (Adro, ls. 16, 30, 59), *desides* (Bért. e Ming., l. 123), *dicides* (Cacheiras; unha vez), *entregades* (Burón1, l. 68), *escuitades* (Burón1, l. 52), *escusades* (Adro, l. 32), *estades* (Adro, l. 16; Cacheiras -unha vez-; Rogos, l. 620), *estádes* (Chainsa, l. 264), *falades* (Adro, l. 85), *faládes* (Picaños2, l. 167), *habedes* (Picaños1, ls. 113, 211), *ides* (Adro, l. 67), *pensades* (Cacheiras; unha vez), *podedes* (Rogos, ls. 612, 622), *porfiades* (Rogos, l. 624), *quedades* (Picaños1, l. 109), *queredes* (Picaños1, l. 169; Burón1, ls. 3, 37), *rebelades* (Burón1, l. 60), *sabedes* (Bért. e Ming., ls. 7, 72; Adro, ls. 33, 68, 145; Quintana, ls. 14, 164; Alameda1, ls. 225, 229; Picaños1, ls. 40, 203; Chainsa, l. 74), *savédes* (Bért. e Ming., l. 5), *seguides* (Burón1, l. 55), *sodes* (Bért. e Ming., l. 70; Cacheiras -unha vez-; Carta lib., l. 51; Rogos, l. 13; Fandiño, ls. 3, 4; Burón1, ls. 5, 59), *tedes* (Rogos, l. 574; Castro3, l. 31 -XMAB. *tendes*-), *temedes* (Concheiros, l. 147), *tragedes* (Alameda2, l. 61), *trazades* (Rogos, l. 608), *vedelo* (Rogos, l. 296), *vedes* (Picaños1, l. 34; Cacheiras -tres veces-; Chainsa, l. 258; Burón1, ls. 5, 49), *védes* (Castro1, l. 23).

I.1.2. *-s*: *acordás* (Adro, l. 115; Alameda1, l. 119), *casás* (Cacheiras; unha vez), *comparás* (Picaños1, l. 201), *conocés* (Cacheiras; unha vez), *convencésme* (Picaños1, l. 235), *contás* (Cacheiras; unha vez), *dás* (Cacheiras -unha vez-; 'dades'), *decís* (Picaños2, l. 122), *decís* (Cacheiras; unha vez), *decís* (Cacheiras; unha vez), *desís* (Alameda2, l. 13), *facés* (Cacheiras; dúas veces), *facés* (Carta lib., l. 54), *falás* (Quintana, l. 127; Alameda1, ls. 84, 87; Alameda2, l. 21), *falás* (Alameda1, l. 238), *habés* (Cacheiras; dúas veces), *iñorás* (Cacheiras; unha vez), *merrecés* (Cacheiras; unha vez), *morás* (Romance, l. 2), *parecés* (Cacheiras; dúas veces), *parolás* (Cacheiras; unha vez), *pensás* (Cacheiras; unha vez), *pensás* (Cacheiras; unha vez), *podés* (Picaños1, l. 104), *querelo* (Cacheiras -unha vez-; 'querédelo'),

⁹ Os números de liña ou verso a que remito coinciden sempre coa numeración empregada na edición que destes textos fixen en R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico...*, t. II, pp. 1-273. Para Cacheiras, por ser aínda un texto inédito, non emprego numeración.

querés (Cacheiras, dúas veces), *nís* (Cacheiras, unha vez), *sabés* (Cacheiras, dúas veces), *sabés* (Cacheiras, unha vez), *sabés* (Cacheiras, unha vez), *sós* (Cacheiras -unha vez-; 'sodes'), *vuscás* (Cacheiras, unha vez). Para chegar a estas formas prodúcese unha crase a favor da vocal tónica.

I.1.3. -es: *falaes* (Picaños1, l. 56). Obsérvase caída do -d- sen posterior formación de ditongo.

I.1.4. -ndes: *abendes* (Proezas, l. 369), *póndes* (Alameda2, l. 51), *tendes* (Adro, ls. 82, 156; Quintana, ls. 69, 73, 132; Cacheiras -catro veces-; Fandiño, l. 2; Casamenteira, l. 282), *téndes* (Adro, l. 110; Alameda3, l. 118; Picaños1, l. 235; Picaños2, l. 153), *tendesme* (Cacheiras, unha vez), *vindes* (Alameda1, l. 55; Cacheiras -unha vez-). En *pondes*, *tendes* e *vindes* a nasal é etimolóxica. A partir delas o SNP -ndes esténdese analoxicamente a *habendes* e formas similares.

I.2. Pretérito imperfecto:

I.2.1. -des: *confesábades* (Adro, ls. 172, 183, 184), *desprocatábades* (Adro, l. 105), *habíjades* (Chainsa, l. 79), *hibades* (Adro, l. 149), *levábades* (Adro, l. 171), *morriades* (Adro, l. 183), *podíades* (Adro, l. 148), *queriades* (Quintana, l. 214; Rogos, l. 600), *quiriades* (Adro, l. 102), *tiñades* (Proezas, l. 150), *tiñades* (Adro, l. 102), *volviades* (Picaños2, l. 194).

I.2.2. -s: *encontrabásbos* (Adro, l. 105), *sabiás* (Cacheiras, unha vez).

I.3. Pretérito perfecto:

I.3.1. -stes: *deixastes* (Proezas, l. 686), *dexastes* (Cacheiras, unha vez), *enoxastes* (Cacheiras -unha vez-), *foastes* (Proezas, l. 671), *tomastes* (Proezas, l. 621), *tuvestes* (Cacheiras, unha vez).

I.3.2. -stedes: *criástedes* (Alameda2, l. 198), *dixéstedes* (Alameda2, l. 40). O SNP -des, o habitual na P5, incrementáselle analoxicamente ó etimolóxico -stes, que perde o -s.

I.3.3. -chedes: *biñchedes* (Quintana, l. 196), *contáchedes* (Alameda3, l. 15), *dixechedes* (Rogos, l. 598), *falachedes* (Cacheiras, unha vez), *fixechedes* (Cacheiras, unha vez), *fixechédebos* (Adro, l. 81), *fóchedes* (Adro, l. 4), *oíchedes* (Adro, ls. 6, 162), *perseguchedes* (Rogos, l. 586), *soupéchedes* (Alameda1, l. 64), *viñechedes* (Alameda2, l. 34), *viñechedes* (Picaños1, l. 17). O SNP -des, o habitual na P5, incrementáselle analoxicamente ó SNP -che(s) da P2 do perfecto.

I.3.4. -ches: *seguiches* (Proezas, l. 656: "¿É vosoutros porque nos *seguiches* para colles a todos?").

I.4. Pretérito pluscuamperfecto:

I.4.1. -des: *viràdes* (Quintana, l. 198).

I.5. Futuro:

I.5.1. -des: *diredes* (Adro, l. 162), *negarédés* (Chainsa, l. 37), *veredelo* (Castro3, l. 7), *veredes* (Adro, l. 113), *verédés* (Picaños2, l. 276; Castro2, l. 3).

I.5.2. -s: *acordarés* (Adro, l. 186), *alembRARés* (Alameda3, l. 64), *dirés* (Cacheiras, unha vez), *negarelo* (Cacheiras, unha vez), *irés* (Carta lib., l. 43), *tomarés* (Cacheiras, unha vez), *verés* (Cacheiras, dúas veces), *verès* (Quintana, l. 234).

I.6. Futuro do pretérito:

I.6.1. -s: *veríás* (Cacheiras, dúas veces).

II. SUBXUNTIVO.

II.1. Presente:

II.1.1. -des: *chegedes* (Rogos, l. 190), *deixedes* (Castro2, l. 24), *fadades* (Carta lib., l. 56), *[fag]ades* (Rogos, l. 572), *faledes* (Adro, l. 88), *metades* (Burón1, l. 22), *seades* (Burón1, l. 53), *seádes* (Alameda1, l. 53), *váyades* (Picaños1, l. 104), *xuzguedes* (Rogos, l. 328).

II.1.2. -s: *caíás* (Cacheiras, unha vez), *creás* (Cacheiras, unha vez), *desengañés* (Carta lib., l. 49), *disparatés* (Concheiros, l. 40), *enfadés* (Alameda2, l. 51), *pensés* (Adro, l. 120; Cacheiras, dúas veces), *podás* (Cacheiras, unha vez), *porfíés* (Cacheiras, unha vez), *queirás* (Cacheiras, unha vez), *seás* (Cacheiras, unha vez), *seás* (Cacheiras, unha vez), *vexás* (Alameda3, l. 62).

II.2. Imperativo¹⁰:

II.2.1. -de: *acougade* (Burón1, l. 1), *admirade* (Castro3, l. 11), *adoneirádevos* (Romance, l. 33), *alegrádevos* (Burón2, l. 5; Letrilla, l. 69; Castro1, ls. 1, 5, 34), *aprendede* (Burón1, l. 9), *atade* (Burón1, l. 69), *aturutade* (Romance, l. 41), *botáde* (Picaños1, l. 163), *brindade* (Romance, l. 106), *calade* (Bért. e Ming., l. 42; Adro, ls. 66 -2 veces-, 85; Concheiros, l. 40), *cantade* (Castro2, l. 26), *correde* (Castro2, ls. 2 -2 veces-, 51 -2 veces-), *cramade* (Romance, l. 105), *dádelle* (Letrilla, ls. 79, 81), *dadelle* (Cacheiras, unha vez), *dadelles* (Rogos, l. 25), *dadevos* (Romance, l. 3), *danzade* (Castro1, l. 2), *decide* (Cacheiras -unha vez-; Romance, ls. 42, 105), *decideme* (Cacheiras, unha vez), *deixádevos* (Bért. e Ming., l. 52; Alameda2, l. 60), *deparádevos* (Casamenteira, l. 213), *deséde* (Bért. e Ming., l. 83), *desédevos* (Bért. e Ming., ls. 59, 101; Adro, ls. 4, 60), *desedeme* (Bért. e Ming., l. 38), *dicide* (Cacheiras, unha vez), *divertídevos* (Burón2, l. 6), *donairádevos* (Burón2, l. 14), *dormide* (Picaños1, l. 254), *echade* (Cacheiras,

¹⁰ Sen pretender entrar agora nesta discusión, totalmente apartada dos obxectivos deste traballo, simplemente indicarei que acepto o criterio que hoxe parece irse impondo neste terreo: o imperativo é unha variante combinatoria do subxuntivo que aparece en estilo directo e en construcións afirmativas ("Di: "Cala" > "Di que cales", "Dixo: "Cala" > "Dixo que calases", "Cala" > "Non cales").

unha vez), *escarmentade* (Burón1, l. 54), *facede* (Castro2, l. 22; Casamenteira, l. 405), *falade* (Alameda2, l. 60), *fasede* (Picaños1, l. 98), *hide* (Picaños1, l. 246), *ide* (Cacheiras -unha vez-; Castro3, l. 6), *íde* (Picaños2, ls. 186, 277), *idevos* (Rogos, l. 572), *lédco* (Alameda2, l. 121), *lecdeco* (Alameda2, l. 65), *libradenos* (Rogos, ls. 15, 21), *matade* (Burón1, l. 69), *mirade* (Chainsa, ls. 39, 84), *nomade* (Rogos, l. 604 -2 veces-; 'nomeade'), *paráde* (Alameda2, l. 131), *perdonáde* (Alameda3, l. 98), *pintádeco* (Adro, l. 163), *preguntade* (Adro, l. 143), *preparade* (Castro2, l. 28), *proclamade* (Burón1, l. 71), *purificadea* (Rogos, l. 125), *recorde* (Burón1, l. 21), *repinicáde* (Romance, l. 21), *ruade* (Romance, l. 52; Burón2, l. 13), *sabéde* (Quintana, l. 109), *saltade* (Romance, l. 98; Burón2, l. 5), *traguede* (Castro1, ls. 6, 7; Castro2, l. 27), *vede* (Bért. e Ming., l. 94; Cacheiras -tres veces-; Castro1, l. 10 -2 veces-), *vestédevos* (Romance, l. 17), *vide* (Corral, ls. 30, 34), *videvos* (Castro2, l. 21), *vinde* (Letrilla, ls. 1, 2; Castro2, ls. 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50), *vóade* (Romance, l. 14), *volvde* (Burón1, l. 2).

II.2.2. -Ø: *atendé* (Cacheiras, unha vez), *bebé* (Cacheiras, unha vez) *calá* (Cacheiras, catro veces), *contá* (Picaños1, ls. 14, 111; Picaños2, l. 219), *decí* (Picaños2, l. 266), *decime* (Cacheiras, tres veces), *decíme* (Cacheiras, unha vez), *desece* (Adro, l. 152), *deséme* (Bért. e Ming., l. 5), *desece* (Adro, l. 115), *desíme* (Picaños1, l. 19), *dicime* (Cacheiras, unha vez), *disime* (Quintana, l. 115), *encendé* (Picaños2, l. 186), *escoitá* (Cacheiras, unha vez), *facé* (Cacheiras, unha vez), *facè* (Carta lib., l. 54), *falá* (Cacheiras, unha vez), *festexá* (Letrilla, l. 70), *leváo* (Picaños2, l. 186), *mirá* (Cacheiras, unha vez), *pedí* (Bért. e Ming., l. 47), *perdoná* (Cacheiras, unha vez), *perdoná* (Adro, l. 257), *preguntallo* (Cacheiras, unha vez), *presentavos* (Burón1, l. 71), *quedá* (Cacheiras -unha vez-; Casamenteira, l. 204), *sabé* (Cacheiras, unha vez), *seguí* (Cacheiras, unha vez), *sentabos* (Picaños1, l. 14), *tomá* (Cacheiras, unha vez), *tragéo* (Alameda2, l. 50), *vuscá* (Cacheiras, unha vez). Hai perda do -d- e resolución do hiato resultante coa caída da vocal final.

II.2.3. -i: *traci* (Corral, l. 33). Trala perda do -d-, o hiato pasa a ditongo ó converterse a vocal final en fonema asilábico.

II.3. Pretérito:

II.3.1. -des: *arremedásedes* (Adro, l. 173), *viñesedes* (Alameda1, l. 5).

II.4. Futuro:

II.4.1. -des: *quisieredes* (Cacheiras, unha vez, na fala acastrapada de Antón).

Por diversas razóns, pero sobre todo pola precariedade dos sistemas de acentuación empregados, non se pode segmentar con certeza o SNP das seguintes formas verbais: *conoces* (Cacheiras), *creeme* (Cacheiras), *deixao* (Cacheiras), *dexàs* (Chainsa, l. 125), *estes* (Cacheiras), *estranès* (Proezas, l. 216), *falas* (Alameda1, l. 62), *para* (Casamenteira, l. 411), *ves* (Cacheiras), *vés* (Cacheiras).

Podemos aínda, antes de realizármolas reflexións que nos parecen oportunas, achegar algúns outros datos que dean algunha idea, por vaga e imprecisa que sexa, sobre a evolución no uso moderno do

SNP da P5 en galego. Lembraremos, en primeiro lugar, que na obra galega de Rosalía de Castro, escrita, como tantas veces se ten dito, cunha lingua que parece reflecti-lo uso de Santiago e Padrón, as P5 con SNP *-s* (imperativo, Ø ou *-i*) son moi comúns¹¹. Téñase presente, xunto a isto, que Rosalía indicaba no prólogo de *Cantares gallegos* que escribira aqueles versos guiada por "aquelas palabras cariñosas e aqueles xiros nunca olvidados que tan dosemente resoaron nos meus oídos desde a cuna e que foran recollidos polo meu corasón como harenxia propia", "sin gramática nin regras de ningunha clas" e con "xiros que disoarán ós oídos dun purista"¹². Sen caer en simplificacións inadmisibles, pois todo escritor manipula en certa medida a fala da que parte, creo que estas palabras preliminares, unidas á propia práctica lingüística que logo se atopa no verso rosaliano, evidencian na súa obra unha vontade de achegarse en boa medida ós rexistros lingüísticos populares que ela coñecía. Posteriormente, o prestixio que a súa obra acadou nos círculos literarios galegos explicaría que moitos escritores tentasen imita-la súa lingua e contribuísen a espallar no idioma literario trazos morfolóxicos coma o SNP *-s* para a P5 verbal.

Anque son imprecisas, non estará de máis tampouco termos presentes as observacións que a este respecto fixeron gramáticos e filólogos coma Saco Arce, García de Diego e Lugrís Freire. Mentres que Saco, en 1868, indicaba que a P5 "de casi todos los tiempos pierde muchas veces la sílaba *de*"¹³, García de Diego escribía en 1909 que a forma sincopada se usaba "con menos frecuencia"¹⁴ cá plena. En 1922 Lugrís Freire, que só recollía o SNP *-des* (*-de* no imperativo) nos paradigmas verbais que propoñía, observaba que os imperativos con SNP *-de* na P5 eran os máis usados polo pobo e dá a impresión de que quixo dici-lo mesmo respecto do sufixo *-des* e a súa relación coas formas con perda do *-d-* e crase vocálica:

¹¹ Isto pódese comprobar consultando R. Carballo Calero, *Particularidades morfológicas del lenguaje de Rosalía de Castro*, Universidade de Santiago de Compostela, 1972, pp. 53-69, ou revisando os textos rosalianos informatizados que custodia o Instituto da Lingua Galega.

¹² R. de Castro, *Poesía completa en galego*. Edición preparada por B. Varela Jácome, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 1982, pp. 68 e 70.

¹³ J. A. Saco Arce, *Gramática gallega*, Lugo, Imprenta de Soto Freire, 1868, p. 78, par. 53.

¹⁴ V. García de Diego, *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*, Burgos, Imprenta y librería Hijos de Santiago Rodríguez, 1909 (= Anexo 23 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela, 1984), p. 115, par. 84.

"Son formas sincopadas os imperativos *falai, corré* en lugar de *falade, correde*, que é a forma xeneralmente usada pol-os nosos clásicos e pol-o pobo. Tamén fanse (*sic*) as contraicións, que non aconsellamos, *falastes, falarés* en ves de *falástedes, falaredes*"¹⁵.

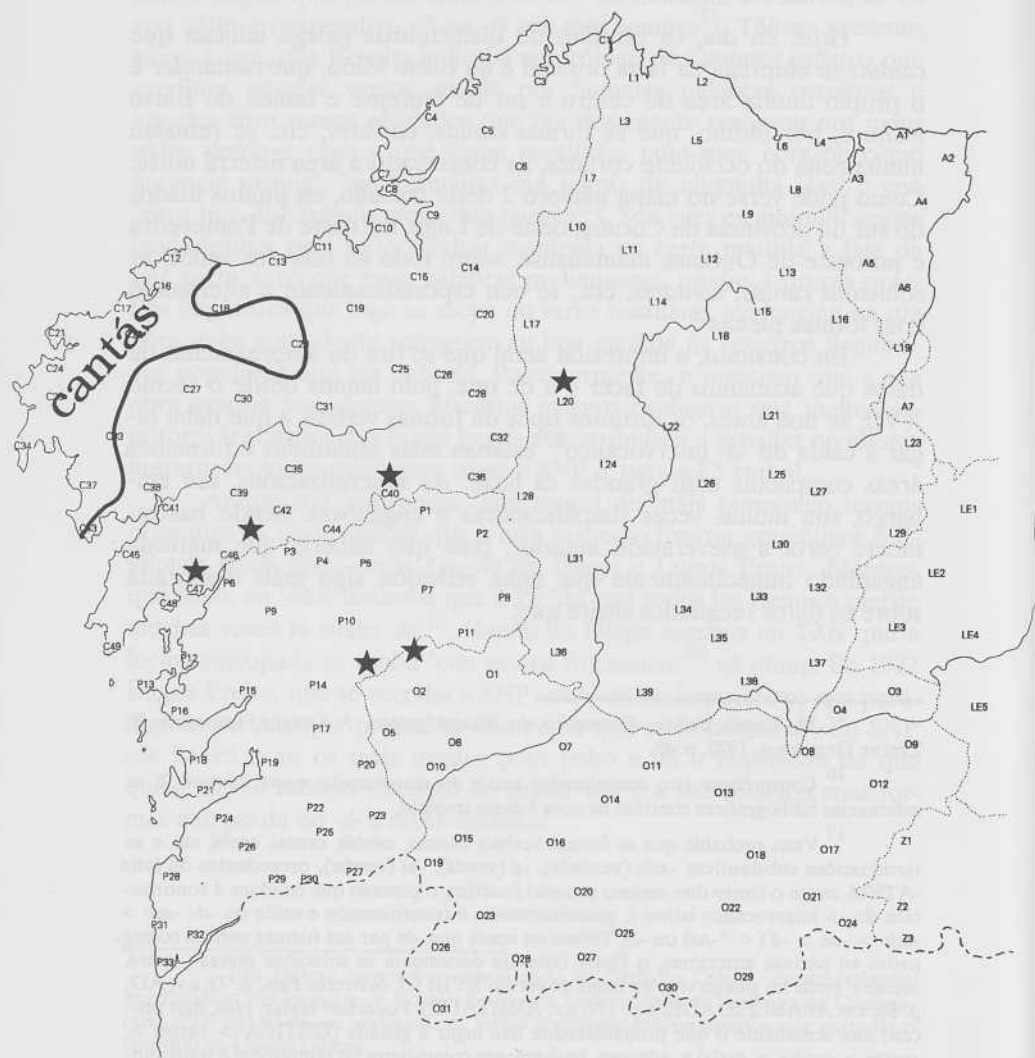
Hoxe en día, os estudos de dialectoloxía galega indican que *cantais* se emprega na faixa oriental e no Baixo Miño, que *cantandes* é o propio dunha área do centro e sur de Ourense e tamén do Baixo Miño e, por último, que as formas *cantás, cantarés*, etc. se refuxian nunha zona do occidente coruñés, na conservadora área fisterrá norte. Como pode verse no mapa número 2 deste traballo, en puntos illados do sur da provincia da Coruña, oeste de Lugo, nordeste de Pontevedra e noroeste de Ourense mantéñense, sobre todo na fala dos vellos, as solucións *cantás, cantarés*, etc., se ben esporadicamente e alternando coas formas plenas¹⁶.

En conxunto, a impresión xeral que se tira do amoreamento de datos que acabamos de facer é a de que, polo menos desde o século XVII, se non antes, os distintos tipos de formas verbais a que daba lugar a caída do *-d-* intervocálico¹⁷ estaban máis estendidas e formaban áreas compactas máis grandes ca hoxe. As xeneralizacións, sen embargo, son moitas veces simplificadoras e enganosas. Sendo basicamente certa a aseveración anterior, creo que habería que matizala engadindo inmediatamente que unha reflexión algo máis demorada sobre os datos recadados suxire que:

¹⁵ M. Lugrís Freire, *Gramática do idioma galego*, A Coruña, Imprenta de Zincke Hermanos, 1922, p. 48.

¹⁶ Compróbese isto consultando, amais do mencionado mapa número 2, as referencias bibliográficas contidas na nota 4 deste traballo.

¹⁷ Vexo probable que as formas verbais *cantais, cantás, cantai, cantá*, etc. e as terminacións substantivas *-ade (verdade), -á (verdá), -ai (verdai)*, procedentes do latín *-ATEM*, sexan o froito dun mesmo proceso fonético, o proceso que conduce á sonorización do *-t-* intervocálico latino e, posteriormente, á fricativización e caída do *-d-*: *-ate > -ade > -ae > -á (< *-aa)* ou *-ai*. Téñase en conta que, de par das formas verbais consignadas en páxinas anteriores, o Padre Sobreira documenta as solucións *metade, metá, metae* e *metai* no galego vivo de finais do século XVIII (cf. *Sobreira-Pap.*, p. 73, s.v. AD; p. 86, s.v. AFABELIDADE; e p. 177, s.v. AMETADE). Poderíase tratar, pois, dun proceso moi semellante ó que probablemente deu lugar á gheada (URTICA > *ortiga* > *ortiça* > *ortiha* > *ortia*) e, ademais, basicamente coincidente no tempo. Así e todo, quizais se puidese pensar tamén, como indican V. García de Diego, *Elementos...*, p. 24, n. 1, e M. Taboada, *El habla del valle de Verín*, Anexo 15 de *Verba*, Universidade de Santiago, 1979, p. 72, que no caso dos substantivos as formas reducidas actuais son o resultado da apócope do *-e* final, seguida da perda da consoante que queda en posición implosiva; daquela, *metai* e *verdai* poderían se-lo resultado dunha paragoxe seguida da conversión do *-e* paragóxico en vocal asilábica (*verdá > verdae > verdai*). En calquera caso, esta cuestión está suxeita á discusión e esixe ser tratada máis demoradamente. Eu escribí algo sobre o particular en R. Mariño Paz, *Estudio ortográfico...*, t. I, pp. 333-340.

Mapa nº 2. As estrelas indican os puntos situados fóra da área fisterrá norte en que se rexistrou CANTAS alternando con CANTADES, sobre todo na fala das xeracións máis vellas.

1. Ata ben entrado o século XIX e quizais o XX as formas sen *-d-* e con asimilación e crase vocálica (*cantás*) debían de ser de uso corrente no centro e sur da provincia da Coruña e en áreas limítrofes das outras tres provincias, onde hoxe xa non quedan máis ca no idiolecto dalgunhas persoas de idade que, obviamente, dan testemuño de cal era o estado da lingua en épocas lixeiramente anteriores á nosa. Canda elas, e exercendo unha moi seria competencia, empregábanse as formas plenas. Isto é o que deixan albiscar as formas rexistradas en obras como *Torrado, Isla, Fruíme*, as tertulias de ambiente compostelán do Prerrexurdimento ou a obra galega de Rosalía de Castro.

2. Os datos de procedencia ourensá (*Noguerol, A. Feijoo, P. Feijoo* e *Sobreira*) ou mindoniense (os vilancicos de nadal) mostran fundamentalmente que os imperativos con SNP *-i* alternando con *-de* son xa vellos naquelas zonas.

3. Pola biografía do seu autor e pola súa propia conformación máis ben heteroxénea, a lingua das coplas do padre Sarmiento non parece ter unha procedencia xeográfica tan clara e definida coma a doutras obras aquí analizadas. A prudencia, por tanto, aconsella non se aventurar en hipóteses pouco fundamentadas. Así e todo, si indicarei que os imperativos con SNP *-i*, moi comúns nas coplas do *Sarmiento-Col.*, chegan hoxe desde o sur ata un punto tan próximo á capital pontevedresa como Soutomaior.

Destas tres observacións creo que a máis rechamante e a que esixe unha meirande atención é a primeira. No pasado recente, na comarca santiaguesa e en áreas limítrofes da provincia da Coruña e mesmo de Pontevedra, Lugo e Ourense, debían de estar en pugna fundamentalmente dous grandes tipos de SNP para a P5 das formas verbais:

1. *-des* (para o imperativo, *-de*).
2. *-s* (para o imperativo, \emptyset).

Parece ser que a perda do *-d-* intervocálico encontrou serias resistencias no seo do noso sistema verbal, o que debeu de provoca-la situación de inestabilidade que transparentan os textos dos séculos XVII, XVIII e XIX que revisamos. ¿Por que se produciron estas resistencias a adoptar a innovación que supoñía a caída do *-d-* nas P5 verbais? ¿Que circunstancias poden explicar que se dese esa especie de marcha atrás que en importantes áreas levou a recuperar na P5 das formas verbais o *-d-* que o contexto fonético intervocálico tendía a eliminar? Teño a impresión de que dos dous grandes tipos de SNP que

estaban en xogo había un, o -s (imperativo, Ø), que entrañaba numerosos e importantes factores de inestabilidade. Revisémoslos.

En verbos con infinitivo monosilábico con alta frecuencia de uso a perda do -d- na P5 levaría a unha incómoda confluencia coa P2 (*ti cres / vós cres, cre ti / cre vós; ti dás / vós dás, dá ti / dá vós; ti les / vós les, le ti / le vós; ti ris / vós ris, ri ti / ri vós; se ti / se vós; ti tes / vós tes* -se se partise da solución *tedes-*; *ti ves / vós ves, ve ti / ve vós*, etc.). Nos textos do Prerrexurdimento obsérvase que aparecen sempre *tedes*, *vedes* e *vede*, e só nunha ocasión se rexistra un *ris* ('rides'). *Vedes* é tamén o que empregan Anselmo Feijoo e mailo cura de Fruíme. Actualmente, na área en que triunfa -s (e Ø) obsérvase unha patente recuperación de -des ou -de en verbos e formas verbais coma as que acabamos de describir¹⁸. O portugués tamén preservou o -d- nestes casos¹⁹.

Outro tanto sucedería con *estar*, outro verbo de alta frecuencia de uso que ten arrizotónicas a P2 do presente de indicativo e do imperativo, o que levaría a novas confluencias: *ti estás / vós estás, está ti / está vós*. Foxe delas o cura de Fruíme, a quen lle documentamos *estades*. Hoxe na zona de SNP -Ø para a P5 do imperativo o habitual é a forma *tade*²⁰.

No verbo *ir*, a perda do -d- en *ides* e *ide* leva a formas como *is* e *i*, con tan pouca substancia fonética que tenden a ser recambiadas por outras fortalecidas coa recuperación do SNP -des ou -de. Nos textos do Prerrexurdimento só aparece *ides* e *ide*. Na actualidade *is* e *i* teñen só cadansúa documentación na área fisterrá norte, onde o normal é *ides* e *ide*²¹.

En *tendes*, *tende*, *vindes*, *vinde*, e outras formas análogas de verbos de moito uso que desenvolveron unha consoante nasal o -d- non cae porque non queda en posición intervocálica. O mesmo aconteceu en portugués²². *Tende(s)* e *vinde(s)* é o que se documenta nos nosos textos. Téñase en conta ademais que a perda do -d- en *tedes* ou *tede* produciría nun caso confluencia coa P2 e no outro unha forma *te de

¹⁸ Pódese comprobar isto consultando o *ALGa*, vol. I, 1, pp. 332-333, mapa 179; e *ALGa*, vol. I, 2, pp. 422-423, 444-445, 714-715, 720-721, 732-733, 774-775, mapas 222, 233, 370, 373, 378, 399.

¹⁹ Cf. J. J. Nunes, *Compêndio...*, p. 280, e E. B. Williams, *Do latim...*, pp. 177-178.

²⁰ Cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 252-253, mapa 480.

²¹ Cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 286-287 e 292-293, mapa 548 e 560, respectivamente.

²² Cf. J. J. Nunes, *Compêndio...*, p. 280, e E. B. Williams, *Do latim...*, pp. 177-178.

moi escaso corpo fonético; *vis* e *vi*, de *vides* e *vide*, presentarían tamén moi pouca consistencia. Hoxe só hai unha illada documentación de *viís* ou *vis* en Navia de Suarna, ó leste de Lugo, moi lonxe por tanto da área fisterrá norte²³.

As formas verbais esdrúxulas presentan grandes resistencias á caída do *-d*²⁴ e, de permitirena, provocan confluencias coa P2. Nos lugares con acentuación proparoxítona na P4 e na P5 do imperfecto e pluscuamperfecto de indicativo, no futuro do pretérito e no imperfecto de subjuntivo, a caída do *-d* co triunfo do SNP *-s* para a P5 dá lugar ó seguinte sistema: *ti cantabas / vós cantabas, ti cantarás / vós cantarás, ti cantarías / vós cantarías, ti cantases / vós cantases*; o mesmo sucede cos verbos da CII e da CIII. Para todas estas formas proparoxítonas o que hoxe se observa na área fisterrá norte, a reserva actual do SNP *-s* (imperativo *-Ø*), é que alí este sufixo está a sufrir unha forte competencia por parte de *-des*²⁵. Polo que ós textos do Prerrexurdimento respecta, no cadro de formas neles recadadas pode verse como as P5 proparoxítonas do imperfecto de indicativo non perden en ningún caso o *-d*, mentres que si o fan dúas das paroxítonas.

Por outra banda, alí onde haxa acentuación proparoxítona na P4 e P5 do presente de subjuntivo²⁶, a desaparición do *-d*, se chega a producirse vencendo a resistencia a non o facer, provocaría novas confluencias: *ti cantes / vós cantes, ti collas / vós collas, ti partas / vós partas*. Obsérvase como as P5 proparoxítonas do presente de subjuntivo que se localizaron nos textos do Prerrexurdimento, *séades* e *váyades*, non deixan desaparecer-lo *-d*. Hoxe rexístrase esporádica-

²³ Para todas estas formas de *ter* e *vir* cf. *ALGa*, vol. I, 2, pp. 373-374, 378-379, 407-408 e 421-422, mapas 720, 732, 792 e 820, respectivamente.

²⁴ Isto mesmo sucedeu en castelán. R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, p. 278, indica que neste idioma as formas graves perdían o *-d* xa no século XV, mentres que as esdrúxulas o mantiveron ata o XVII, "en que Cervantes, Lope, Quevedo y Tirso todavía prefieren *amávades, hubiéssedes*, mientras Villegas en las Eróticas, 1618, olvida la dental". A mesma información encontrárase en R. J. Cuervo, "Las segundas personas de plural en la conjugación castellana", en *Romania*, vol. XXII, pp. 71-86. Por último, téñase en conta que, como indica A. Zamora Vicente, *Dialectología española*, pp. 176-177, actualmente o mirandés e rionorés conservan o *-d* nas formas esdrúxulas (*temíedes, tíñades*, etc.), pero eliminano nas graves (*faceis, temeis*, etc.).

²⁵ Cf. *ALGa*, vol. I, 1, pp. 54-55, 72-73, 80-81, 90-91, 124-125, 142-143 e 152-153, mapas 5, 14, 20, 25, 49, 61 e 67, respectivamente.

²⁶ Segundo F. Fernández Rei, *Dialectología...*, p. 85, isto sucede "no suroeste de Pontevedra, en falas da costa coruñesa que se estenden de Caión-Laracha a Meirás-Valdoviño, e esporadicamente noutras zonas".

mente *cánteis*, *cóllais* ou *pártais*, pero non *vós *cantes*, *vós *collas* ou *vós *partas*²⁷.

Son, pois, moitos e moi importantes os factores de inestabilidade para o sistema que envolve o uso do SNP -s (imperativo -Ø) para a P5. Non pode estrañar, por tanto, que a vacilación -des / -s que se advirte nos textos do XVII, XVIII e XIX analizados se acabase resolvendo a favor da opción que aseguraba e garantía a estabilidade e uniformidade do sistema. Esta opción non podía ser outra cá de -des (imperativo -de), que, ademais de non provocar ningunha das confluencias e conflitos anteriormente sinalados, resultaba reforzada ó ser usado este SNP como complemento analóxico na P5 do pretérito perfecto.

Nos últimos cen ou cento cincuenta anos as formas *cantás*, *cantá*, etc. deberon de ir sendo desaloxadas de amplas zonas do occidente e refuxiaríanse na conservadora área fisterrá norte. Así parece indicalo, amais de todo canto anteriormente foi dito, o feito de que hoxe en día estas formas con SNP -s (imperativo -Ø) se escoiten aínda en puntos illados do sur da provincia da Coruña, oeste de Lugo, nordeste de Pontevedra e noroeste de Ourense, pero preferentemente en boca de persoas de idade avanzada e alternando coas plenas²⁸. Ademais, segundo indica o profesor Fernández Rei e como pode observarse consultando os mapas do *ALGa* aquí citados, o avance de *cantades* a custa de *cantás* estase a dar hoxe con forza entre a xente nova da área fisterrá norte, e mesmo nas zonas en que o propio é *cantais*²⁹. Este proceso débese de estar vendo favorecido non só polas condicións de carácter morfolóxico ata aquí consideradas, senón tamén por outras de carácter social ou cultural, coma a chegada dos medios de comunicacións de masas en galego unificado e o acceso do noso idioma -naturalmente, na súa variedade estándar- ós plans de estudio primarios e secundarios.

Gustaríame, para rematar, introducir unha reflexión que ó longo da súa obra sobre o cambio lingüístico facía o profesor Coseriu hai uns anos. Para Coseriu,

²⁷ Cf. *ALGa*, vol. I, 1, pp. 84-85, 146-147 e 286-287, mapas 22, 64 e 154, respectivamente.

²⁸ Compróbeso isto consultando o mapa número 2 do presente traballo.

²⁹ Cf. F. Fernández Rei, *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*, Tese de doutoramento (inédita), Universidade de Santiago de Compostela, 1979, vol. I, pp. 333. De tódalas formas, os sistemas galegos con SNP -is (-i no imperativo) resisten con máis forza o avance de -des, pois neles as oposicións morfolóxicas están mellor salvagardadas. Basicamente, podería dicirse outro tanto dos estándares portugués e español.

"siendo la lengua un sistema funcional, ella se modifica sobre todo en sus "puntos débiles", es decir, ahí donde el sistema mismo no corresponde eficazmente a las necesidades expresivas y comunicativas de los hablantes; pero las modificaciones "necesarias" hallan su límite en la seguridad de la tradición: una norma cultural vigorosa puede mantener indefinidamente hasta un sistema "desequilibrado" ³⁰.

Pois ben, o galego, como é notorio, ten e tivo unha tradición insegura e problemática e, ata hai ben poucos anos, non contou máis ca cunha norma cultural debilísima, practicamente imperceptible para a inmensa maioría dos seus falantes, iletrados no seu propio idioma. Así, na miña opinión, a case inexistente norma cultural galega non puido soste-la innovación que supoñían os novos sufixos número-personais -s e Ø (bastante ben acollidos nos primeiros textos da nosa literatura moderna), de tal maneira que en amplas zonas do noso territorio case tódolos falantes, na súa liberdade como usuarios da lingua, preferiron rexeitar -non adoptar- a innovación, que producía un sistema "desequilibrado", e mantiveron as formas tradicionais.

Abreviaturas bibliográficas utilizadas

Adro: F.R.A., "Freiría. Bos días Aguiar: como bay hó?", *Gazeta Marcial y Política de Santiago*, Santiago de Compostela, 1 de abril de 1813, núm. 30, pp. 318-324. Pódese consultar na biblioteca da Real Academia Galega e mais no Museo Provincial de Lugo.

Alameda1: *Diálogo en la Alameda de Santiago entre Cristovó, Farruco, Bartolo e Freitoso*, Imprenta de J. Núñez Castaño, Santiago, setembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. II-17 e RSE Misc. 44).

Alameda2: *Diálogo 2º En la Alameda de Santiago, entre los mismos Cristobo, Farruco, Bartolo, Freitoso y un Cura errante que toma parte en la conversación*, Imprenta de D. J. F. Campaña y Aguayo, Santiago, 15 de novembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. 44).

³⁰ E. Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, 3ª ed., Madrid, Gredos, 1978, p. 141. Como se sabe, para Coseriu a lingua "cambia para seguir funcionando como tal" (p. 30) e o cambio lingüístico ("cambio en la lengua") es la difusión o generalización de una innovación, o sea, necesariamente, una serie de adopciones sucesivas" (pp. 79-80), o que quere dicir que "todo cambio es originariamente una *adopción*" (p. 80). Ó poñe-lo acento na inalienable liberdade do falante ante o cambio lingüístico (a liberdade de adoptar-la innovación), Coseriu negase a falar de 'causas determinantes do cambio' e prefere referirse á existencia de 'condicións favorables para a súa consumación'.

- Alameda3: Diálogo tercero en la Alameda de Santiago, entre los mismos Cristobo, Farruco, Freitoso y el cura Consabido*, Imprenta de don J. F. Campaña y Aguayo, Santiago, 31 de decembro de 1836 (Museo de Pontevedra, Legado Baltar, Impresos 4 -22-). Reprodúcese con case total exactitude en R. Chacón, "Os primeiros textos en prosa. Tres novos textos", *Grial* 93 (1986), pp. 349-364; este diálogo encóntrase en concreto entre as pp. 358-362.
- Bért. e Ming.*: R.F., "Conversacion entre los compadres Bértolo y Mingote", *Gazeta Marcial y Política de Santiago*, Santiago de Compostela, 9 de febreiro de 1813, núm. 12, pp. 138-142. Pódese consultar na biblioteca da Real Academia Galega (A Coruña) e mais no Museo Provincial de Lugo.
- Burón I*: "Alos insurreccionados de Buron", en *Diario Constitucional de La Coruña*, A Coruña, 23 de xaneiro de 1823. Pódese ler na biblioteca da Fundación Penzol (Vigo). O poema reeditouse nun artigo anónimo titulado "Poesía galega nas loitas políticas do XIX", que se publicou en *Grial* 71 (1981), pp. 102-104.
- Burón 2*: "Apronten pois as comadres", en *Diario Constitucional de La Coruña*, A Coruña, 6 de febreiro de 1823. Pódese ler na biblioteca da Fundación Penzol (Vigo). O poema reeditouse no artigo anónimo "Poesía galega nas loitas políticas do XIX", que se publicou en *Grial* 71 (1981), pp. 102-104.
- Cacheiras: Parola k'houbó entre Goriño Antelo, Farruco Allende, e Antón Terelo a tarde de carta feira d'a outra semana n'a taberna de Cacheiras, relatada ó pé da letra por un urbano que à oeu agachado tras d'unha pipa; que viña de camiño* (Biblioteca particular do profesor Xosé Ramón Barreiro Fernández, catedrático de Historia de Galicia da Universidade de Santiago de Compostela).
- Carta lib.*: "Carta a un liberal", *Estafeta de Santiago*, Santiago de Compostela, 23 de xuño de 1813, tomo I, núm. 19, pp. 149-150. Pódese consultar no Instituto de Estudos Galegos Padre Sarmiento (Santiago de Compostela), na Fundación Penzol de Vigo, no Museo Provincial de Lugo e mais na Hemeroteca Municipal de Madrid.
- Casamenteira*: A. B. Fandiño, *Sainete en gallego para cuatro personas, del célebre literato D. Antonio Benito Fandiño. Juguete inédito, hallado entre los papeles de un curioso del autor, y se da a luz para honrar su memoria*. Es propiedad particular. Nadie debe reimprimirle. Orense, 1849. Oficina de D. Juan María Pazos, donde se hallará (Biblioteca da Fundación Penzol, Vigo, C - 27

- / 2). Anque publicada en 1849, Fandiño compuxo esta peza no ano 1812, estando preso no cárcere de Santiago de Compostela.
- Castro1:** A. Mª de Castro y Neira, "Alegrádevos pastores". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Castro2:** A. Mª de Castro y Neira, "Vinde axiña compañeirós". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Castro3:** A. Mª de Castro y Neira, "Albricias, que nesta noite". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Concheiros:** *A Tertulia dos Concheiros. Diálogo entre Pascual, Basilio, Alberte y un cura*, Santiago, Imp. de José M. Paredes. Reprodúcese en Rafael Chacón, "Os primeiros textos en prosa. Tres novos textos", *Grial* 93 (1986), pp. 349-364; o texto encóntrase concretamente nas pp. 362-364.
- Corral:** L. Corral Rodríguez, "Meu Neniño, miña perla". Esta composición de Nadal encóntrase manuscrita no arquivo musical da catedral de Mondoñedo (Lugo), acompañada da notación musical do Mestre Pacheco.
- Chainsa:** *Encuentro y Coloquio Que tiveron na pontella da Chainsa, cercana á vila de Noya, Gurumete, Pedro de Atanasio, é Pepe Alonso, o día 13 de Noviembre de 1836, en que se nombrou naquela vila ó Auntamento Costitucional*, Santiago, Imprenta de D. José Fermín Campaña y Aguayo, 27 de xaneiro de 1837. Consérvase unha fotocopia na biblioteca do Instituto da Lingua Galega, onde poderá atoparse dentro do volume titulado *Obras en prosa e verso do s. XVIII e s. XIX* (82.36 / PROVER).
- Fandiño:** A. B. Fandiño, "Meu señor santo Tomé", en A. B. Fandiño, "Satisfaccion al anónimo de la Coruña, recibido en el correo del viernes", en *El Heráclito español y Demócrito gallego*, Santiago de Compostela, 16-5-1820, p. 61 (Biblioteca da Real Academia Galega, A Coruña).
- Farruco:** P. Boado Sánchez, *Diálogo entre dos Labradores gallegos afligidos y un Abogado instruido, despreocupado y compasivo. CUADERNO PRIMERO al cual seguirá el segundo. Contiene las principales disposiciones eclesiásticas y civiles, relativas á los que comunmente se llaman derechos de estola y pie de Altar*, Orense: oficina de D. Juan María de Pazos, 1823. Pódese ler no Museo

de Pontevedra (Casal, XXIX). Nunca apareceu a segunda parte anunciada, pero si se publicou unha segunda edición en 1841 (2ª ed.): P. Boado Sánchez, *O tío Farruco. Diálogo entre dos labradores gallegos, afligidos, y un Abogado instruido, despreocupado y compasivo. Contiene las principales disposiciones eclesiásticas y civiles relativas a los que se llaman comúnmente derechos de estola y pie de altar. Su autor, D. Pedro Boado Sánchez, Jefe político de Orense en la anterior época constitucional. Segunda edición. Reimpreso en Orense. Oficina de D. Juan María de Pazos. Julio de 1841* (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, R. 9681; faltan neste exemplar as pp. 49-50).

(A.) Feijoo: A. Feijoo y Montenegro, "E vos non vedes a teima" (1722), en *Sagradas Flores del Parnaso, de la bien templada lyra de Apolo, que a la reverente catholica acción, de aver ido acompañando sus Magestades al SSmo. Sacramento, que iba a darse por Viatico á una Enferma, el día 28 de Noviembre de 1722. Cantaron los mejores cisnes de España...*, Madrid, Imprenta de Juan de Ariztia, 1723, p. 135 (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 3 / 7).

(P.) Feijoo: P. Feijoo y Montenegro, "Escoyten que falo eu" (1722), en *Sagradas Flores del Parnaso, de la bien templada lyra de Apolo, que a la reverente catholica acción, de aver ido acompañando sus Magestades al SSmo. Sacramento, que iba a darse por Viatico á una Enferma, el día 28 de Noviembre de 1722. Cantaron los mejores cisnes de España...*, Madrid, Imprenta de Juan de Ariztia, 1723, p. 134 (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 3 / 7).

Fruíme1: D.A. Cernadas y Castro, *Obras en prosa y verso del Cura de Fruíme D. —, natural de Santiago de Galicia, 7 tomos, Madrid, MDCCLXXVIII. Por D. Joachin Ibarra, Impresor de Cámara de S. M. Con las licencias necesarias.*

Fruíme2: D.A. Cernadas y Castro, *A Cabaza*, poesía custodiada no Museo de Pontevedra, Papeis Cabeza de León, Rexistro 1315.

Fruíme3: D.A. Cernadas y Castro, *Otra en Gallego*, poesía custodiada no Museo de Pontevedra, Papeis Cabeza de León, Rexistro 1315.

Isla: M. F. de Isla y Losada, "¡Ouh, meu crego!, ¿seique qués?" (ca. 1775). Pódese ler en C. Martínez Barbeito, "Doña María Francisca de Isla y su romance en gallego al cura de Fruíme", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano LI, tomo XXVIII (1957), pp. 17-36.

Letrilla: [V. Turnes], *Letrilla de los Labradores Gallegos á los Regios Desposorios de S.M. en las funciones de la M.N. y M.L. Ciudad de Santiago, con su acostumbrado Ala, lála, lála, lála / Ala, lála, lála, lála*, Imprenta de D. Juan Francisco Montero, Santiago, 1829 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. III-11). Que a letrilla é de Vicente Turnes confirmanolo o seguinte fragmento da *Parola de Cacheiras*: "Enganóuse, mintéu o cego Turnes, cando dixo "tirrias, vingas e liortas xa moi logo terán fin"; por que é certo que foi cando comenzano". Estas mesmas palabras conforman os versos 45 e 46 da presente letrilla.

Noguerol: J. Noguerol y Camba, "Versos gallegos à Nuestra Señora de Reza" (1708), en *El Clarín de la Fama y Cithara de Apolo. Con métricos rasgos a la Reales Fiestas, que en el felicísimo nacimiento de el Príncipe N. Señor D. Luis Jacobo Primero el Deseado executó la esclarecida y nobilísima, y muy leal Ciudad de Orense... en Santiago. En la Imprenta de Antonio de Aldemunde. Año de 1708* (Biblioteca do mosteiro de Poio -Pontevedra-, R.S. 36 / 5 / 33-34).

Picaños1: *La Tertulia de Picaños, Patria del célebre y honrado Vilas, capatáz de Carreteros; Conductor de efectos estancados de la Hacienda pública; Mayordomo que ha sido del Santísimo Sacramento; de la Patrona de su Parroquia; de S. Blas; de S. Antonio y Animas; porta-estandarte en muchas y diversas procesiones sacroprofanas; individuo de várias Cofradías, con voto decisivo en ellas, &c.*, Individuos que asisten a ella: Vilas, seu fillo Farruco, Pepe, Andruco, e Catuxá. Imprenta de D. J. F. Campaña y Aguayo, 31 de outubro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. IX-13).

Picaños2: Núm. 2º. *Sigue la Tertulia de Picaños. Asistentes a ella, los Consabidos Farruco, Pepe, Andruco, Catuxá, y un Abad recién llegado*. Imprenta de D. José Fermín Campaña y Aguayo, Santiago, 15 de decembro de 1836 (Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, RSE Misc. IX-13).

Proezas: J. Fernández Neira, *Proezas da Galicia, explicadas baxo la conversación rústica de los dos compadres Chinto y Mingote*. Coruña, MDCCCX, Imprenta de Vila. Consérvanse dous exemplares desta primeira edición no Museo de Pontevedra: F. Gal. 804 / I nº 50 e, ademais, Col. Casal XXVIII-D. Existe unha edición facsímil: J. Fernández Neira, *Proezas de Galicia*. Editado en facsímile, con Limiar de Carlos Martínez Barbeito, Bibliófilos Gallegos, Pontevedra, 1984.

Quintana: La Tertulia en la Quintana, ó Dialogo entre Andrúco, Xâcobe è Alberte el día de Corpus, Santiago: Imprenta de D. Manuel Antonio Rey, 1820. Pódese ler no Museo de Pontevedra (Legado Baltar, Impresos 4 -22-).

Rogos: M. Pardo de Andrade, Os rogos d'un gallego establecido en Londres, dedicados os seus paysanos para abririlles os ollos sobre certas ñorancias, e o demais que vera o curioso lector. Coruña, á instancias de varios patriotas amantes del Gobierno y de la Constitución. En la caixa tipográfica del Diario. 1813. Pódese consultar na biblioteca da Fundación Penzol de Vigo (C - 8 / 19). Existe unha copia mecanografada do orixinal no Instituto da Língua Galega (ILGA), en Santiago de Compostela (signatura 82.1 PAR - 1/2).

Romance: Romance pola volta de Fernando VII, El Ciudadano por la Constitución, A Coruña, 23 de abril de 1814, núm. 274, pp. 1111-1112. Pódese consultar no Museo de Pontevedra, na biblioteca da Fundación Penzol de Vigo e mais na Biblioteca Nacional de Madrid.

Sarmiento-Col.: Fr. M. Sarmiento, *Colección de voces y frases gallegas*. Utilizo a edición do profesor José Luis Pensado: *Fr. Martín Sarmiento, "Colección de voces y frases gallegas"*, Edición y estudio, Salamanca, Acta Salmanticensia, 1970, pp. 83-159.

Sobreira-Ens.: Fr. J. Sobreira, *Ensayo para la historia general botánica de Galicia* (1794). Cito pola edición de José Luis Pensado: *Opúsculos lingüísticos gallegos del siglo XVIII*, Galaxia, Vigo, 1974, pp. 221-267.

Sobreira-Pap.: Fr. J. Sobreira, *Papeletas de un diccionario gallego*. Cito pola edición de José Luis Pensado: *Fr. Juan Sobreira: papeletas de un diccionario gallego*. Edición y estudio, I. Texto, Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijoo", Ourense, 1979.

Torrado: M. Torrado, "Santo da barba dourada". Décimas ó Apóstolo Santiago (ca. 1617). Álvarez Blázquez realizou unha edición crítica das décimas de Torrado: *Santo da barba dourada*, Edicións Monterrey, Vigo, 1953. Filgueira Valverde editou íntegra a poesía en "Nuevos documentos para la Historia del Patronato Jacobeo. Unas décimas gallegas del siglo XVII", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano XX, núms. 167-168, pp. 292-300. O padre Atanasio López deu con outra versión no ms. 3741 da Biblioteca Nacional de Madrid, pp. 345-353. Mais Álvarez

Blázquez estima que é máis pura a lección do primeiro manuscrito. Cf. A. López, "Bibliografía del Apóstol Santiago", en *Nuevos estudios crítico-históricos acerca de Galicia*, Santiago, 1947, I, pp. 88-90.

ANÁLISE CRÍTICA DO NOVO ACORDO ORTOGRÁFICO DA LINGUA PORTUGUESA

TIAGO VIEIRA FLORENTINO

Instituto de Língua Portuguesa

A partir do dia primeiro de maio 1986 entrou em vigor oficialmente o Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa, que trouxe as regras de acentuação aprovadas em sua anterior, e que, com o Decreto de Orthographe Unificada, fora adotada a fim de 1980 pelas representações oficiais de Angola, do Brasil, de Cabo Verde, de Guiné-Bissau, de Moçambique, de Portugal e de São Tomé e Príncipe.

A aplicação deste acordo sobre o logro desta ortografia encontra-se em todo o mundo de língua portuguesa, por primeira vez desde que em 1911 se observaram a primeira em vigor em Portugal, de modo unilateral, embora algumas que recebem uma tradição ortográfica essencialmente implantada desde o Renascimento. Na em 1987 a Academia Brasileira de Letras ratificou esta reforma essencialmente, que uma alteração, muito pouco, reconhecendo-a oficialmente. Desde então, embora seja uma longa história de tentativas de acordo, com mais possibilidades desastrosas, que culminou em 1980 no famoso Acordo de São, o qual não chegou a pôr em vigor por causa da vehementemente oposição suscitada nos mais diversos setores da sociedade portuguesa (União 1981). Como visto depois, é prova de que a realidade da opinião pública portuguesa não se modificou em substancial, e Governo e a Assembleia da República decidiram ratificar esse novo texto, assinado da Academia das Ciências de Lisboa, para possibilitar-se a unificação ortográfica do português.

A aprovação por este texto, um diálogo benéfico para a comunidade internacional de língua portuguesa, não pode fazer-nos esquecer que o resultado final deveria ser um sistema ortográfico coerente, baseado em princípios rigorosamente aplicados em todos os níveis mediante o consenso mútuo e vontade das diversas comunidades